

Gábor Pusztai

Een geboren buitenstaander en een geboren observator

Interview met Jan Brokken

Geachte heer Brokken, u bent ongetwijfeld één van de meest succesvolle schrijvers in Nederland. De Volkskrant noemde u een ‘goddelijk verteller’, uw werk werd in 24 talen vertaald en ook verschillende keren verfilmd. In De tuinen van Buitenzorg schreef u over uw eigen familie. Kunt u iets over uw familieachtergrond en over de speciale band met Oost-Europa vertellen?

Mijn ouders woonden en werkten van 1935 tot 1948 in Nederlands-Indië, mijn beide broers werden in Makassar geboren, op het eiland Sulawesi. Ik werd in 1949 geboren en groeide op in een dorp, in Rhoon, op de Zuid-Hollandse eilanden. Mijn vader, theoloog en islamspecialist, deed in Indië onderzoek naar islamitische bekeringsbewegingen en was zendingspredikant, in Nederland werd hij zo’n dominee als in veel Nederlandse romans voorkomt. Mijn grootvader van moederskant was van Russische komaf, maar zei daar nooit iets over. Je kunt zeggen dat ik met vele invloedssferen ben opgegroeid, zonder ergens specifiek bij te horen. Een Nederlander maar ook weer geen echte Nederlander, een buitenstaander maar daardoor wel een geboren observator.

U was als journalist begonnen, maar na een paar jaar heeft u afscheid genomen van de krantenwereld en wijdde u zich aan het boekenschrijven. Wat was de reden voor deze wissel?

Van de krantenwereld heb ik al snel afscheid genomen, ik werkte een kleine vier jaar als verslaggever van dagblad *Trouw*. Ik stapte vervolgens over naar weekblad *HP*, de Haagse Post, wat toen het blad was waar volop werd geëxperimenteerd met nieuwe journalistieke vormen. Met *New Journalism*, zoals dat in de VS door *Rolling Stone* en *The New Yorker* werd bedreven. Voor de interviews die ik maakte, trok ik dagen en soms wel weken met schrijvers of musici op. Ik bracht een week bij de dichter Lucebert door in zijn huis in Spanje, een week bij de schrijver F.C. Terborgh, een vriend van Slauerhoff, ik sprak twee volle dagen met Gabriel García Márquez in Parijs en verbleef een week met dirigent Bernard Haitink in München, waar hij de Vijfde Symfonie van Sjostakovitsj instudeerde met het orkest van de Süddeutsche Rundfunk. Ik reisde een week met de uit de Sovjet-Unie gevluchte pianist Youri Egorov door Engeland, we raakten bevriend en over hem, en zijn vroege dood, schreef ik *In het huis van de dichter*, volgens velen mijn beste boek. Doordat ik alle kansen kreeg om van de coverstories voor *HP* stevige, goed gefundeerde verhalen te maken, ben ik langer in de journalistiek blijven hangen dan ik aanvankelijk van plan was. Ik wilde op mijn twintigste al schrijver worden. In totaal heb ik elf jaar voor *HP* gewerkt. Onderwijl had ik al wel *Mata Hari* gepubliceerd en drie verzamelbundels van interviews en reportages. Op een gegeven moment wilde ik me aan een roman zetten en aan echt literair werk, toen ben ik definitief gestopt met de journalistiek.

Uw eerste boek over Mata Hari uit 1975 was non-fictie, maar u schreef ook veel fictie (het eerst De provincie in 1984). In de laatste jaren schreef u vooral non-fictie. Wat schrijft u liever fictie of non-fictie en waarom?

In de romans die ik na *De provincie* schreef, slopen steeds meer non-fictie elementen. In *Zaza en de president*, dat in West-Afrika speelt, en in *De blinde passagiers*, mijn grote zeeroman, is de werkelijkheid en het waar gebeurde altijd dichtbij. Hetzelfde geldt voor de verhalenbundels, voor *De zee van vroeger*, *Vulkanen vanaf zee* en *Zeedrift*. De verhalen die het dichtst bij de werkelijkheid lagen, waren op een enkele uitzondering na de beste. Die werkelijkheid kon overigens ook de biografie of de autobiografie zijn. Op een gegeven moment besloot ik tot één grote mix te geraken van verhalende non-fictie met tal van roman- en autobiografische elementen. Een boek als *De rechtvaardigen* laat zich lezen als een roman, of preciezer nog, een roman als van Graham Greene of John LeCarré.

Jan Brokken (foto: Jelmer de Haas)

Uiteindelijk bent u uitgegroeid tot de godfather van de literaire non-fictie.

Ik was niet de enige die deze weg ging. Sinds twintig jaar komen we met een clubje schrijvers bij elkaar in Amsterdam die van de reportage en de geschiedschrijving literatuur hebben gemaakt. Geert Mak (*De eeuw van mijn vader, In Europa*), Annejet van der Zijl (*Sonny Boy*), Frank Westerman (*Ingenieurs van de ziel, Ararat*), Lieve Joris (*Terug naar Congo, De melancholieke revolutie*) en Judith Koelemeyer (*Etty Hillesum*) streven alle zes hetzelfde na. Een echte literaire school of beweging vormen we niet, maar we scharen ons iedere twee maanden rond de dis en wisselen ideeën uit. Zoals dat destijds ging in de fameuze koffiehuizen van Boedapest.

U noemde zich in een interview een buitenstaander. Buitenstaander als domineeszoon in het Zuid-Hollandse dorp Rhoon en buitenstaander in de familie als jongste zoon die Nederlands-Indië niet heeft meegemaakt. Vindt u dat dit levensgevoel, er niet bij horen, uw schrijverschap heeft beïnvloed?

Anders dan vaak gedacht en geschreven wordt, ben ik er niet trots op nergens bij te horen. Ik heb er een sterke angst aan overgehouden en een groot gevoel van onzekerheid. Ik zeg het vaak tegen mezelf: ik ben niet als zij. Maar die 'zij' zijn wel de mensen met wie ik op dat moment omga en in wier midden ik verkeer. Ik kan me heel goed voorstellen hoe iemand uit een minderheid of een politiek vluchteling de wereld ziet: altijd bang opgemerkt te worden, nagewezen, bespot, niet serieus genomen. Het is geen ideale positie. Maar door angst leer je wel goed kijken omdat je altijd op je tellen moet passen. Ik ben een geboren buitenstaander maar daardoor ook een geboren observator.

*Hoewel u de laatste jaren van de kolonie, Nederlands-Indië, niet hebt meegemaakt, toch blijft het onderwerp u blijkbaar fascineren. U hebt er verschillende boeken aan gewijd, bij voorbeeld *De kampschilders of De tuinen van Buitenzorg*. Is dat vanwege uw familieachtergrond of speelt iets anders ook een rol?*

Zes maanden na mijn geboorte werd Indonesië een onafhankelijke republiek en kwam er een einde aan het omvangrijke koloniale rijk dat het Koninkrijk der Nederlanden gedurende drie eeuwen was. *Indië verloren, rampspoed geboren*, vreesde men in die tijd. Ik ben als de Hongaar die in 1918 is geboren, toen het Oostenrijks-Hongaarse Keizerrijk ten onder ging

en in heel veel stukken uiteenviel. Die Hongaar uit 1918 ontdekte dat hij in een veel kleiner land dan zijn ouders leefde, een land dat bezig was de scherven van de geschiedenis op te veegen. In de jaren vijftig, zestig en zeventig veranderde Nederland fundamenteel. In alles. Het is beslist niet toevallig dat juist in die periode de grote schrijvers en dichters opstonden: ze hadden iets te vertellen dat verder reikt dan een mooi of goed familie-verhaal. Mijn laatste drie boeken horen bij elkaar en zijn uitgegeven als ‘de Indië-trilogie’. Ik word zelfs een ‘postkoloniale schrijver’ genoemd. Maar ook in deze ben ik de volstrekte buitenstaander: ik ben niet in Indië geboren en ik heb geen druppel Indisch bloed. Ik denk wel dat ik met *De tuinen van Buitenzorg* een fundamenteel boek heb geschreven, in die zin, dat ik het kolonialisme van binnenuit heb verteld. Ik heb me op de brieven van mijn moeder gebaseerd die ze tussen 1935 en 1940 naar haar zus in Nederland schreef. Een Italiaanse criticus noemde het “*een existentiële reis door het verleden.*”

Jan Cremer, ook een succesvolle schrijver met een Midden-Oost-Europese familieachtergrond, stelde over u: ‘Voor het eerst een Nederlandse schrijver die zich kan meten met Graham Greene.’ Wat vindt u van deze vergelijking?

In het werk van Graham Greene komen kleine, persoonlijke geschiedenissen en omwentelingen in de Grote Geschiedenis samen in een pakkend verteld verhaal. Dat probeer ik ook. Jan Cremer heeft zich altijd geërgerd aan een benepen provincialisme. Klein van geest en klein van importantie. Als 16-jarige moest ik *Ik, Jan Cremer* onder de toonbank kopen, het was niet in de boekhandel uitgestald. In de jaren vijftig sloeg de kleinburgerlijkheid werkelijk toe in Nederland. Jan Cremer, Jan Wolkers, W. F. Hermans, Harry Mulisch en Gerard Reve hebben daarmee gebroken.

Het is niet ongewoon, dat Nederlandse schrijvers in het buitenland wonen. W. F. Hermans en ook Reve woonden in Frankrijk, Jan Cremer in Italië, Arnon Grunberg in de VS, Benno Barnard in België. Maar u woonde op heel veel plekken in de wereld: Frankrijk, West-Afrika, Caribisch gebied. Bovendien reist u zeer veel, al woont u nu in Nederland. Is de afwisseling van milieu de prikkel die u voor het schrijven nodig heeft, of is reizen een bijkomende, leuke bezigheid naast het schrijven?

Zoals het Evangelie Geloof, Hoop en Liefde predikt (maar het belangrijkste van de drie is de Liefde), horen voor mij Reizen, Lezen en Schrijven bij elkaar, waarvan de belangrijkste het Schrijven is. Ik reis om verhalen op te doen of om geschiedenissen uit te zoeken, niet uit vermaak. Sinds ik schrijf, heb ik ongelooflijk veel gereisd maar heb ik nooit meer vakantie gehad. Ik woon nu gedurende de helft van het jaar in Amsterdam en de andere helft in Frankrijk, aan de Atlantische kust. In mijn huisje op een duin met in de verte de branding van de oceaan, kan ik het beste schrijven omdat ik me er het beste concentreren kan. In Frankrijk voel ik me redelijk thuis, ik heb in Bordeaux gestudeerd en ben met een Française getrouwd, het Frans is mijn tweede taal, een taal waarin ik even vaak droom als in het Nederlands. Maar opnieuw: ik ben geen Fransman en tot mijn grote ergernis is het Frans een van de talen waarin de minste van mijn boeken zijn vertaald. Dus toch weer een buitenstaander.

U schrijft vaak over vergeten helden, bijvoorbeeld in De droevige kampioen, Jungle Rudy of in De Rechtvaardigen. Is dat één van de doelen van uw schrijverschap recht te doen aan eerlijke, oprechte mensen?

Absoluut. Het gaat verder: ik schrijf over mensen van wie we iets kunnen leren. Over de manier waarop die mensen in het leven stonden. Dat geldt ook voor *De kampschilders*: midden in een smerige oorlog bleven zij kunstenaars die naar het schone zochten.

U hebt een speciale band met muziek wat vaak ook in uw boeken voorkomt. Kunt u over uw passie voor muziek meer vertellen?

Als je iets over een land wilt weten, moet je naar de muziek van dat land luisteren. Op al mijn reizen zoek ik in de eerste plaats naar de muziek. In *Baltische zielen* is dat Arvo Pärt, diepzinnige muziek, spiritueel als besneeuwde bossen. En in *Waarom elf Antillianen knielden voor het hart van Chopin* is dat de klassieke Caribische muziek, die sterk beïnvloed is door Chopin. Dat laatste boek is vertaald in het Pools, en ik ben met vier musici van Curaçao op tournee gegaan in Polen. De Poolse minister van cultuur bood ons de kleine zaal van de opera in Warschau aan, die zaal was toch groot genoeg voor 600 mensen. Aan het begin van de avond zei de minister in een korte toespraak: 'Ik ben er niet zeker van dat er buiten Polen een *mazurka* gecomponeerd is die de moeite van het beluisteren waard is. Maar overtuigt u mij maar.' Aan het einde van de avond klom hij weer op

het podium en zei: ‘U heeft gelijk, de mazurka, ontstaan in de sneeuw van Polen, is op de Caribische eilanden ontdooid.’ Het was een van de mooiste avonden uit mijn schrijversleven.

U hebt in november 2023 in Boedapest een fascinerende Cleveringa-lezing gegeven. Was dit uw eerste reis naar Hongarije? Hoe was uw ervaring?

De tweede reis. Ze vroegen me voor de Cleveringa-lezing nadat ik zes weken eerder een lezing over *De vergelding* had gegeven op het Budapest Book Festival. Wat mijn ervaring was? Ik was binnen één avond weg van Boedapest. Eén avond waarop iemand me een verhaal vertelde. Ik heb daarna dagen door de stad gelopen, dagen langs de Donau. Het was als een droom. Terwijl ik er erg tegenop zag naar het land van Orbán af te reizen. Het leek me er verschrikkelijk. Maar ik trof het Boedapest van Sándor Márai en van György Konrád aan, twee schrijvers die ik hoog acht. Ik vond iets van *Van de schoonheid en de troost*.

Waar werkt u nu aan? Is dat non-fictie of fictie?

Ik heb de afgelopen zeven weken een lang non-fictie verhaal geschreven. Het heet *Afscheid van Boedapest* en het gaat over het laatste concert dat Béla Bartók en zijn tweede vrouw Ditta Pásztory in Boedapest gaven, op 8 oktober 1940. Het is een van de aangrijpendste verhalen die ik heb geschreven. Ik hoop dat het snel in het Hongaars wordt vertaald. Maar eerst moeten jullie *Baltische zielen* en *De rechtvaardigen* vertalen, die boeken schreeuwen echt om een Hongaars publiek.